

Dr. Majoros Pál*

A MAGYAR GAZDASÁG HELYZETE 1998 NYARÁN¹

BEVEZETÉS

1998 a fordulat éve Magyarországon. Politikai kurzusváltás (a szociálliberális kormányt nemzeti jobbközép kormány váltotta fel) és a gazdaság is korszakváltáshoz érkezett. A piacgazdaság kialakulása lényegében befejeződött, nincs szükség „rendszerszintű” változásokra, de a makro- és mikroszférában szükségesek kisebb változtatások.

Kelet-közép Európában Magyarország - a többi átalakuló gazdasághoz viszonyítva - jó helyzetben van. Túl vagyunk a privatizáción, a bankkonszolidáción, a piacgazdaság intézményrendszere kialakult, a piacgazdasági magatartás- és értékviszonyok megszilárdulóban vannak. Magyarország vonzó és megbízható üzleti partner, melyet gazdaságdiplomáciánk integrációs téren elért sikerei is bizonyítanak (társulási megállapodás az EU-val, s 1998-ban megkezdődtek a csatlakozási tárgyalások is; szabadkereskedelmi megállapodások az EFTA-val; a Közép-Európai Szabadkereskedelmi Társaság [CEFTA] létrehozása, stb.), továbbá az is, hogy a világ legjelentősebb multinacionális vállalatai megtelepedtek hazánkban.

A sikeres makrogazdasági stabilizáció eredményeként 1997 elejétől növekedési ciklus kezdődött: a gazdaság látszólag tartós, stabil, megbízható növekedési pályára állt. Kedvezőnek tűnnek a növekedés külső és belső feltételei. Pontosán látható pályán fut hazánk NATO-ba való belépése, megkezdődött az EU integrációs folyamat is, melynek eredményességét (és gyorsaságát) befolyásolja a következő néhány év fejlődési tendenciája (a perspektívánk azonban biztató a szakértők szerint). A növekedés lényeges belső feltétele és forrása a termelékenység tartós és jelentős növekedése (amely meghaladja a reálkeresetek növekedését), a beruházások GDP növekedést meghaladó bővülése, a lakossági fogyasztás élénkülése. Az elmúlt 2-3 évben a kivitel gyorsabban nőtt, mint a behozatal (a külkereskedelmi mérleg azonban még mindig negatív), megnőtt a külföldi működőtőke érdeklődése hazánk iránt.

* C. Sc., tanszékvezető főiskolai tanár

¹ A tanulmány a Gazdasági Minisztérium (volt IKIM) megbízásából „Az ipari szerkezet átalakítás várható folyamatai és ennek foglalkoztatás-politikai összefüggései, problémái” című projekt keretében készült részanyag. A projektben közreműködtek: Tarján Tamás (témavezető), Kutas János, Rák György. A rész tanulmány teljes anyaga megtalálható az interneten, a Külkereskedelmi Főiskola honlapján, a Világgazdaságtan Tanszék anyagai között (www.kkf.hu/vilgaz.index.htm).

KÜLKERESKEDELMI FŐISKOLAI FÜZETEK, 8.

Jó örökséget kapott tehát az új kormány. Középtávon nem látható olyan külső és belső gazdasági veszély, amely súlyos megrázkódtatást okozhatna az országnak. Adott az esély és a lehetőség, hogy ezt a kedvező történelmi időszakot megfelelően kihasználhassuk, s új növekedési pályára álljon a gazdaság.

Gazdaságpolitikai feladataink és lehetőségeink mérlegelése során foglalkozunk a „Hol tart ma a magyar gazdaság? Hogyan jutott a jelen helyzetbe gazdaságunk?” kérdésekre, majd kitérünk a „Merre tart a gazdaság?” típusú kérdésekre is. Elemezzük tehát a rendszerváltás utáni gazdasági átalakulás tapasztalatait (a múltat), a jelen gazdasági helyzetét (1997/98. I. félév); s megpróbálunk néhány forgatókönyvet felvázolni a magyar gazdaság lehetséges jövőjéről.

1. A MAGYAR GAZDASÁG 1990-1997 KÖZÖTT

Az 1990-97 közötti időszakot több kutató sok módon próbálta szakaszolni. Mi három, egymástól karakterisztikusan elváló intervallumra bontottuk. Az első szakasz 1990-től 1993 elejéig tart, amelyre jellemző, hogy a gazdaság pénzügyi mutatói Kelet-közép Európában egyedülállóan kedvezőek, de a reálgazdaság mutatói romló tendenciájúak. 1993 közepétől az 1995 elejéig tartó időszak jellemzője, hogy beindult a gazdasági növekedés, a reálgazdaság mutatói javultak, de mély és széleskörű egyensúlyi válság felé sodródott az ország. Az 1995 márciusában kezdődő harmadik szakasz lényegében egy stabilizációs program, enyhe élénkítő intézkedésekkel.

A gyökeres társadalmi-gazdasági átalakulás gazdasági válságjelenségekkel jár együtt. A transzformációs válság amúgy sem csekély veszteségeit tovább mélyítette, hogy a magyar gazdaság válságjelei már 1974-től jelentkeztek. Az átalakulás azért (is) vált szükségszerűvé, mert a szocialista tervgazdaság nem tudta bizonyítani életképességét. A 70-es évek gazdasági válságjelenségeire (a Bretton-Woods-i rendszer megszűnése, világgazdasági dekonjunkció, kőolaj-árrobbanás, stb.) a szocialista magyar gazdaság nem tudott megfelelően reagálni: elmaradt a gazdaság strukturális megújulása, lemaradt a műszaki fejlesztésben az ország, s mindez együtt járt a beinduló eladósodással. Tehát a 70-es évek végén egyidejűleg jelentkezett a strukturális válság (a világgazdaság változásaihoz való alkalmazkodás hiánya), és az egyensúlyi válság (növekvő kereskedelmi és fizetési mérleghiány). 1979-től a magyar gazdaságpolitika újra és újra megpróbálta visszaszorítani a felerősödő egyensúlyi válságot, de a strukturális válság megoldása nélkül a szigorúan egyensúly-javító intézkedések csak rövid távú eredményt értek el, s a válságjelek újra megjelentek. Az 1980-as évek második felére vált nyilvánvalóvá, hogy az egymás hatását erősítő egyensúlyi és strukturális válság (amelyek a KGST valamennyi országában megjelentek) tulajdonképpen a szocialista rendszer válsága, s csak a rendszerátalakítás lehet a megoldás e válságokra is.

A politikai rendszer 1990. évi átalakulása megteremtette a lehetőséget a korábban kialakult egyensúlyi és strukturális válság kezelésére. A beinduló privatizáció, a magántulajdonosi értékrendek és motivációk megjelenése, integrációs törekvéseink, a külföldi működőtőke növekvő behatolása javított a feltételeken, de nem számolta fel gyökeresen a korábbi struktúrákat (félve a még jelentősebb élet-színvonal visszaeséstől, a rendszerváltó pártoktól való politikai elfordulástól).

1.1. Az első szakasz: 1990 tavasz - 1993 első fele

Ezt az időszakot a kezdődő transzformáció szinte minden jelensége érintette pozitívan és negatívan is. Sajátos kettősségeket figyelhettünk meg, vagyis a pozitív eredmények mellett negatív hatások is voltak (pl. a csődtörvény esetében), s a kormányzat nem mindig tudta megbízhatóan előre jelezni a

DR. MAJOROS PÁL: A MAGYAR GAZDASÁG HELYZETE...

változásokat, törekvéseiben gyakorta a rövid távú kezelés megelőzte a hosszú távú változ(tat)ások igényét.

A gazdaság főbb pozitív folyamatai a következők voltak:

- a politikai és gazdasági rendszerváltás viszonylag kis megrázkódtatással zajlott le, s a gazdasági teljesítmény és a makrogazdasági mutatók romlása (GDP, külkereskedelmi forgalom, infláció) a legjobb volt térségünk átalakuló gazdaságaiban;
- kezdett kialakulni a piacgazdasági intézményrendszer;
- a privatizáció és a növekvő külföldi működőtőke beáramlás eredményeként a magánszféra szerepe gyorsan nőtt, s 1993 elejére a GDP 40%-át a magánszektor hozta létre;
- 1990-92 között pozitív volt a folyó fizetési mérleg, nőtték a devizatartalékok;
- viszonylag gyorsan sikerült átalakítani a külkereskedelem relációs szerkezetét, s legfontosabb partnereinké az OECD országok váltak;
- az 1989-ben megkezdődött külkereskedelem liberalizálás (importliberalizáció és a külkereskedelem szervezeti rendszerének átalakítása) gyors és eredményes volt. Az importliberalizálás azonban nem járt együtt a megfelelő piacvédelem és vámpolitika bevezetésével, ami az import növekvő beáramlását és sok hazai vállalkozás ellehetetlenülését eredményezte;
- a külföldi tőkebefektetések szabályozása megfelelt a piacgazdasági normáknak;
- a magyar monetáris politika lépéseket tett a HUF folyó konvertibilitásának megtétele irányába;
- sikerült elkerülni a gazdaságot ellehetetlenítő vágató inflációt (1991-ben volt a mélypont 36%-kal), s a kormányzat végig ellenőrzése alatt tartotta azt;
- gazdaságdiplomáciai sikerek: EK társulási viszony, EFTA, CEFTA szabadkereskedelmi megállapodások.

A gazdaság pénzügyi folyamatai rendben lévőknek tünnek, de a reálgazdaságban egyre több feszültséggóc mutatkozott, s ezek hatására 1993-ban a pénzügyi mutatók is romlani kezdtek. A gazdaság negatív jellemzői a következők voltak:

- a GDP radikálisan csökkent. 1993-ra 1989-hez viszonyítva kb. 20%-os a visszaesés (kb. az 1977. évi szintre esett vissza). Kritikus az agrárgazdaság helyzete: az állatállomány kb. felére csökkent, a beruházások 1/6-ára estek vissza, és az agrártermelés is 30-40%-kal csökkent;
- a GDP belső felhasználásában kis mértékben csökkent a lakossági fogyasztás, és nagy mértékben a nemzetgazdasági beruházások mértéke;
- problémás a helyzet a külkereskedelemben is. Látszólag megtörtént a piacváltás, de ez együtt járt a GDP-n belül az export stagnálásával, csekély csökkenésével. Ennek fontos oka a keleti piacok radikális visszaesése (a KGST és a Szovjetunió szétesése), az ennek kapcsán kialakuló piacvesztés. Látni kell azonban azt is, hogy a termelés-visszaesés sem biztosított elégséges árualapot az exportnak;
- a látszólag sikeres külkereskedelmi reorientáció nem járt együtt az export áruszerkezet javulásával, sőt az exportban nőtt az alacsonyabb feldolgozottságú, kevesebb hozzáadott értéket tartalmazó, alacsony árrugalmasságú termékek köre. Mindez kereskedelmi cserearányaink romlásához, a magyar munka világpiaci leértékelődéséhez vezetett. Az 1990-91. évi dinamikus exportnövekedés konjunkturális (és politikai) okai gyorsan kifulladásra;
- tartósan és radikálisan növekedett az államháztartás hiánya, melynek oka egy idő után a kamatterhek elviselhetetlen növekedése volt;
- a piacvesztés és a termelés-visszaesés egymást generáló folyamatainak eredménye, hogy a strukturális változások nem indultak be a megfelelő mértékben, s a korszerűsödés, modernizáció, s a világpiachoz való alkalmazkodás nem volt kielégítő mértékű;

KÜLKERESKEDELMI FŐISKOLAI FÜZETEK, 8.

- a szűkítő és reálfelértékelő monetáris politika jelentős pénzmennyiséget vont ki a gazdaságból, és az exportálóknak csökkenő jövedelmezőséget biztosított;
- a reálszférában rentabilitási és likviditási problémák jelentek meg (pl. sorbanállási probléma). A csődtörvény hatására bekövetkező felszámolások és csődök is termelést csökkentő, munkanélküliség növelő hatásúak. (Pozitív oldala a csődtörvénynek, hogy lehetővé tette a vállalatok piaci átalakulását, a racionális és hatékony gazdálkodás kialakulását.) A nagyüzemi struktúrák összeomlása is fontos oka a visszaesésnek.
- az ellentmondásos privatizáció hatalmas értékvesztést jelentett az állam vállalkozói vagyonában. A vállalkozók az állami tulajdon szétesztására, a privatizációra figyeltek, így az áru- és értéktermelés háttérbe szorult;
- rendkívül gyorsan csökkent a munkahelyek száma (kb. 1,5 millióval), és magas szinten stabilizálódott a munkanélküliség;
- a társadalomban meglévő jövedelem-differenciák irritáló mértékben megnöttek.

1993-ra a csökkenő gazdasági teljesítmény, az exportpotenciál leszűkülése tovább élezte a gazdaság feszültségeit, jelentősen szűkítve a gazdaságvezetés mozgásterét. A pozitívumok nem tudták ellensúlyozni a romló reálgazdasági tendenciákat, s magában hordozták egy beinduló negatív spirál veszélyét.

A kialakult helyzet okai a következők voltak:

- a nemzetközi pénzügyi intézmények elvárásainak való megfelelés a makrogazdaságot a pénzügyi mutatókon keresztül ítélte meg, s a reálgazdasági összefüggések háttérbe szorultak, ezért a politikai és gazdasági vezetés csak késve reagált a problémákra, így hozzájárult azok elmélyüléséhez;
- az átmeneti gazdaság lebontotta a szocialista gazdasági struktúrákat, megteremtve a lehetőséget az új struktúrák kialakulásának, de nem alakított ki olyan aktív gazdaságpolitikát (elsősorban iparpolitikát), amely segített volna a világpiaci alkalmazkodásban, a termékszerkezet és vállalati struktúra radikális átalakításában, vagyis a régi modell már nem, az új pedig még nem működött;
- a piaci szereplők számának mennyiségi növekedése nem járt együtt azok minőségi javulásával. Sok kis, tőkehiánnyal küzdő kényszervállalkozás jött létre. A korábbi szocialista nagyvállalatok már nem, az új kisvállalatok még nem voltak képesek jelentős többletérték-termelésre;
- a strukturális megújulás csak kis mértékben következett be, s a szerkezeti és egyensúlyi válságjelek újra ellentmondásba kerültek;
- az egyensúlyi válság átmeneti enyhülését túlértékelték, a strukturális válság fennmaradt, melynek fontos összetevője a vállalati szerkezet átalakulásának ellentmondása, a magántulajdonosi motiváció és gondolkodás lassú kialakulása.

Ebben a helyzetben (egyensúlyi válság enyhült, a strukturális válság kis mértékben csökkent - de lényegében mindkettő fennállt) a kormányzat 1992 végén növekedést serkentő, kereslet élénkítő gazdaságpolitikába kezdett.

1.2. A második szakasz: 1993 közepétől 1995 tavaszáig

Az 1993-tól bevezetett gazdaságpolitikai fordulat nagyobb hangsúlyt fektetett a reálgazdaságra, a reál- és pénzügyi folyamatok egyensúlyára. Kialakult egy iparpolitikai koncepció, amely az exportképes termékszerkezet kialakítását célozta meg. A kormányzat támogatta a modernizációt, a technikai fejlesztést (nőttek a beruházások). 1993 őszétől beindult a gazdasági növekedés, s ez lehetőséget nyújtott a reálbérek növelésére (szűk egy évvel a választások előtt). A keresleti oldalon tehát növekedni kezd mind a beruházás, mind a lakossági fogyasztás. Az MNB monetáris politikájában is fordulat kö-

DR. MAJOROS PÁL: A MAGYAR GAZDASÁG HELYZETE...

vetkezett be 1993 elején: a pénzsűkítő politikát felváltotta a gazdaság pénzellátásának javítása, ez segítette a gazdaság élénkítését. 1994-től jól érzékelhető a GDP növekedés, az exportbővülés, de ezektől nagyobb mértékben nő az import, a beruházások és a lakossági fogyasztás. A folyó fizetési és a költségvetési mérlegben súlyos hiány mutatkozott már 1993 végén. Az MNB ennek hatására szigorította a monetáris politikát: megemelkedtek az állampapírok kamatai, emelkedtek a kamatlábak. Ennek következménye a gazdaságban a kiszorító hatás megjelenése, a belső adósság növekedése. Beruházásokra szinte csak azon vállalkozásoknál került sor, akik külföldi hitelekhez jutottak. A puha költségvetési, de szigorúbb monetáris politika hatása 1994-ben a beruházások stagnálása és a lakossági jövedelmek dinamikus bővülése, a mérleghiányok további növekedése. A politikai kurzusváltás (1994 nyara) elodázza a külkereskedelmi, a fizetési és a költségvetési mérlegek hiányának mérséklése érdekében bevezetendő korrekciókat.

A szociálliberális kormány programjában szerepel a makrogazdasági egyensúly megteremtése, a strukturális válságjelek csökkentése (ambiciózus privatizációs program, bankprivatizáció, az állami szektor karcsúsítása), azonban az új kormány több mint fél évet várakozik a tényleges reformokkal. Ekkorra (1995 tavasz) a gazdaság a közeli fizetésképtelenség állapotába kerül, hitelminősítésünk romlik, stb. Újabb válságról van szó: a beindult gazdasági növekedés eredménye a gazdaság szerkezeti átalakulása, amelynek előbb jelentkeznek a költségei (egyensúlyi válság), s csak később, fokozatosan jöhetnek az eredmények, a szerkezeti modernizáció, a versenyképesség-javulás. Az ilyen típusú növekedési válságnak a lényege, hogy kifulladásra kerülnek a növekedés forrásai és mozgató erői, s a kereslet-élénkítés hatására kibontakozó, de nem megfelelő szerkezetű kínálat felerősíti az egyensúlyi válságot.

Leegyszerűsítő a helyzetet úgy értékelni, hogy növekedés és/vagy egyensúly. A strukturális válság (vállalati szerkezet, államháztartási reform, intézményi átalakulások, mikroszféra reformja, stb.) megoldása nélkül tartósan sem növekedés, sem stabilizáció nem valósítható meg. A strukturális válság kezelése azonban nem központi struktúraalakítási programokat igényel, hanem olyan gazdasági környezetet és feltételrendszert, amely segíti a nyereséges, a változó piaci igényekhez alkalmazkodni tudó, dinamikus vállalkozásokat. Ezeket a dilemmákat próbálta megoldani az 1995 márciusában elfogadott ún. Bokros csomag, amely a rövid távú stabilizációra helyezi ugyan a hangsúlyt, de foglalkozik a hosszú távú strukturális átalakulással is.

1.3. A harmadik szakasz: 1995 nyaratól 1997-ig

1995 elejére oly mértékben romlottak az ország pénzügyi mutatói, hogy vitathatatlanná vált a költségvetési megszorítások, az importkorlátozás, a jövedelem kiáramlás csökkentés szükségessége, s ezzel párhuzamosan az exportorientált növekedés fenntartása.

A Bokros Lajos pénzügyminiszter nevével fémjelzett, s 1995. március 12-én elfogadott intézkedéscsomag szinte kizárólag monetáris és fiskális eszközöket használt. A legfontosabb monetáris intézkedés a HUF egyszeri, jelentős mértékű (9%) leértékelése és a kiszámítható, ún. csúszó-leértékeléses árfolyampolitika bevezetése volt. A fiskális politika eszközei közül bevételnövelő eszköz volt a 8%-os vámpótlék bevezetése, s kiadás csökkentő a szociális ellátások szűkítése, a költségvetésből (ill. központi alapokból) finanszírozott jövedelmek szigorú kordában tartása, reálértékének csökkentése (köz-tisztviselők, közalkalmazottak jövedelmei, nyugdíjak...), s egyéb jövedelempolitikai intézkedések.

Az intézkedések egyaránt szolgálták az egyensúly rövid távú megteremtését, de - ha csak kisebb mértékben is -, a gazdasági növekedést is. A költségvetési (főleg a kamatkidadások miatti) és a fizetési mérleg ikerdeficitjének csökkentése volt a legfontosabb feladat. A leértékelés és a vámpótlék együttes, kombinált alkalmazása egyszerre volt egyensúlyjavító és exportösztönző (növekedési és strukturális

KÜLKERESKEDELMI FŐISKOLAI FÜZETEK, 8.

átalakulást igénylő) hatású. Az egyensúlyjavító hatás nyilvánvaló, látni kell azonban, hogy a két eszköz kombinált alkalmazása hatékonyabb védelmet biztosított a hazai termelőknek, ösztönözte az exportot, s adókedvezmények révén a világpiachoz alkalmazkodó, jövedelmező vállalkozásokat (az exporthatékonyság fokozását). A vámpótlék nem gátolta az exportot és a beruházások fejlődését, mert mentes volt a vámpótlék alól a közvetlenül exporttermékbe beépített import alkatrész, nem vonatkozott az energiahordozókra, és a beruházási javak importja esetén visszaigényelhető volt.

Ez a gazdaságpolitika szakított az 1976-tól folytatott növekedés vagy egyensúly típusú felfogással, s megteremtette a rövid távú stabilizálás és a középtávú kibontakozás feltételrendszerét. A program pozitív eredményei a következők voltak:

- megszűnt a külső és belső finanszírozási válság, a gazdaság termelési és végső felhasználási folyamatai biztonságosan finanszírozhatókká váltak;
- megállt a külső és belső egyensúly romlás, az adósságállomány csökkenni kezdett;
- felgyorsult a privatizáció (bár az energetikai ágazat magánosítása több kérdést is felvet), amely a strukturális átalakulást segítette;
- nőttek a külföldi befektetések, emelkedtek a versenyszféra beruházásai, korszerűsödött a gazdaság műszaki-technikai színvonala, hatékonyabbá vált a termelési struktúra;
- javult a gazdaság versenyképessége, nőtt a termelékenység és hatékonyság, dinamikusán bővült az export;
- 1996 januárjától a forint (HUF) teljesítette az IMF folyó fizetési tételekre vonatkozó konvertibilitási feltételeit;
- 1996-ban OECD tag lett Magyarország. Ez azt bizonyítja, hogy sikerült jelentősen javítani az ország nemzetközi megítélésén, s ennek eredményeként javult a hitelképességünk is (könnyebben és olcsóbban juthatunk addicionális tőkebevonáshoz);
- fontos eredmény, hogy a gazdaságpolitika irányítóiban tudatosodott, hogy a stabilizáció önmagában kevés, csupán eszköz, s a cél a tartós, dinamikus gazdasági növekedés.

A kezdeti erőteljes stabilizációs intézkedések hatására csökkent a növekedési ütem (kb. 1%), de az export gyors növekedése kiegyensúlyozta a belföldi kereslet visszaesését. Az intézkedéscsomagnak azonban negatív hatásai is voltak:

- a kezdetekben felgyorsult az infláció (a leértékelés és az importvámpótlék inflációs nyomást gyakorolt a gazdasági folyamatokra), s csak 1997 végére érte el újra az 1994. évi szintet;
- 12%-kal csökkentek a reálbérek, szűkültek az államháztartás kiadásai is, s ezért a hazai keresleti oldal szűkülése hozzájárult ahhoz, hogy a gazdasági növekedés szerény mértékű volt 1995-96-ban, de az egyensúlyi pozíciójavítás után, 1997-ben már 4,4%-os volt a GDP növekedés;
- a növekedést szolgáló strukturális reformok egy része (pl. államháztartási reform) elmaradt, s nem élt a program az iparpolitikai eszközökkel az élénkítésben;
- felgyorsultak egyes kedvezőtlen társadalmi, népegészségügyi és demográfiai folyamatok;
- kis mértékben növekedett a belső államadósság, melynek kamatterhei nagyon magasak.

1997-re megteremtődtek az élénkülés, a kiegyensúlyozott növekedés feltételei.

Összefoglalásul az 1990-1997 közötti átalakulás, transzformáció költségeit és eredményeit vessük egybe. A transzformáció veszteségeivel, negatív hatásaival bővebben foglalkoztunk, azok a következők:

- lényeges termelés-visszaesés, eleinte erőteljesen szűkülő belső (beruházások és lakossági fogyasztás) és külső (KGST megszűnése) piac;
- a munkanélküliség megjelenése és magas szinten való stabilizálódása;

DR. MAJOROS PÁL: A MAGYAR GAZDASÁG HELYZETE...

- az infláció felgyorsulása, állandósulása magas szinten;
- jelentős (eleinte növekvő) egyensúlyhiány, a belföldi adósságállomány folyamatos, a külföldi adósság ciklikus növekedése, finanszírozási problémáik;
- jelentős vagyonszétválás ment végbe a gazdaságban, a nemzeti vagyon leértékelődött;
- felgyorsult a jövedelem-, vagyon- és a területi fejlettségi polarizáció;
- csökkent a biztonságérzet a társadalom egészében, és a gazdaság szereplőiben is;
- romlott a lakosság életszínvonala.

A transzformációs folyamat legfontosabb eredménye, hogy megteremtette a piacgazdaság feltétel- és intézményrendszerét:

- a gazdaságban meghatározóvá vált a magántulajdon. 1998-ra a GDP kb. 75-80%-át a magánszférában állítják el, ami megfelel a fejlett ipari országok arányainak;
- megjelent és meghatározóvá vált a gazdaságban a verseny, az érdekeltségi viszonyok is markánsan átalakultak. A verseny felerősítette a teljesítménykényszert és a profitérdeket a gazdaságban;
- általánossá váltak a piaci viszonyok a termelési tényezők minden eleménél (termelési tényezők szabad áramlása, optimális kombinációja);
- kialakultak és megszilárdultak a piacgazdaság intézményei (megszilárdult a kétszintű bankrendszer, a Budapesti Értéktőzsde a régió fontos pénzügyi központjává vált; kiépültek az állami szabályozást helyettesítő felügyeleti szervek (pl. versenyhivatal, stb.), vagyis a korábbi paternalista állami szerepet egy szervező, koordináló állam veszi át. Megszülettek a modern piacgazdaság működését meghatározó törvények, jogszabályok);
- folyamatosan javul a gazdaság versenyképessége, korszerűsödik struktúrája. A külföldi működőtőkével létrehozott modernizációs szigetek húzóhatást gyakorolnak a gazdaság egészére. Felerősödött a technikai modernizáció is, a technológia transzfer;
- integrációs törekvéseink eredménye, hogy megkezdődtek az EU csatlakozási tárgyalások;
- a HUF 1996-ban konvertibilis lett a folyóműveletekre, s közel vagyunk a tőkemozgás terén is a teljes konvertibilitáshoz;
- a gazdaság húzószektorává váltak a szolgáltatások és az infrastruktúra. Gyors fejlődésük a gazdaság versenyképességét és tőkebevonó-képességét nagyban segítette.

1997-re tehát létrejött egy új növekedési ciklus lehetősége, mert döntő súlyúvá vált a profitorientált magánszektor, megszűnt a hiánygazdaság. A piac koordinációs szerepe erősödött, s az állam gazdasági szerepvállalása (főleg tulajdonosi) csökkent.

2. A JELEN GAZDASÁGI HELYZET: 1997-1998 ELEJE

1997-ben a magyar gazdaságban megkezdődött a kibontakozás, s a gazdasági növekedést jellemzi, hogy a GDP 4,4%-kal nőtt (utoljára 1987-ben volt hasonló nagyságrendű növekedés - akkor 4,1%). Kedvező, hogy a növekedést elsősorban az átlagot meghaladó export és beruházás-növekedés generálta.

A várakozásoknál is jobb eredményt ért el a külkereskedelem 1997-ben. A kivitel meghaladta a 19,1 Mrd USD-t (ami 21,4%-kal volt magasabb az 1996. évinél), de a behozatal csak 16,3%-kal nőtt 21,1 Mrd USD-ra. Bár a külkereskedelmi mérleg negatív, tendenciájában javuló (1995-ben közel 4 Mrd, 1996-ban 2,6 Mrd USD volt a kereskedelmi mérleg hiánya). A kivitel növekedésben fontos szerepet játszott a feldolgozóipar (főleg a gépipar, ezen belül a gépek és szállítóeszközök, járművek, az irodatechnika, híradástechnika, energiaipari berendezések kivitele nőtt az átlagnál gyorsabban), s meghatározó volt az ipari vámszabadterületek kivitelének bővülése. Fontos tendencia, hogy az export

KÜLKERESKEDELMI FŐISKOLAI FÜZETEK, 8.

növekedési üteme 1994-től meghaladja az import növekedését. Pozitív tendencia, hogy az OECD országok részesedése a magyar exportban közelíti a 80%-hoz. Az eredmények jelentőségét növeli az a tény is, hogy 1997 július 1-től megszűnt a vámpótlék, s az év folyamán csökkent a csúszó leértékelés üteme is. Mindez bizonyítja a pozitív szerkezeti változásokat, a magyar gazdaság világpiachoz való alkalmazkodásának képességét.

Nagyon fontos jelenség, hogy a növekedést a külső egyensúlyhiány csökkenése kísérte. A folyó fizetési mérleg hiánya 1,7 Mrd USD-ről 1 Mrd-ra csökkent (ez a GDP 2,2%-a), az ország bruttó külföldi adóssága 21,7 Mrd USD-ra, míg a nettó adósság 9,3 Mrd USD-ra csökkent (ennek szűk fele az államadósság). A meglévő adósságállomány struktúrája javult, s kockázati besorolásban is a befektetésre ajánlott kategóriába kerültünk. A pozitív szerkezeti változások, a növekedés beindulása, s hogy ez együtt járt az egyensúlyi helyzet javulásával, kivételes helyzet (a térség országaiban egyedülálló s a hazai gazdaságtörténetben utoljára az 1960-as évek végén volt ez megfigyelhető.)

Az államháztartási deficit azonban növekedett. Ennek alapvető oka az inflációs kamatfizetések növekedése: ha ezeket nem kellene fizetni, pozitív lenne a költségvetési mérleg. Ugyanakkor pozitív jel, hogy a költségvetés bruttó adósságának GDP-hez viszonyított aránya az 1996. évi 72%-ról 64%-ra csökkent (az EU legtöbb országának jóval rosszabb a mutatója, s majdnem megfelel az EMU kritériumoknak). Ez a privatizációs bevételek adósságcsökkentésre való felhasználásának eredménye.

1. táblázat²

	Gazdasági mutatók	
Mrd USD	1996	1997
Külkereskedelmi mérleg	-2440	-2037
Fizetési mérleg	-1678	-981
USD milliárd	1996	1997 december
Devizatartalékok	9,8	8,4
USD milliárd	1996	1997
Bruttó külföldi adósság	26,25	21,7
Nettó külföldi adósság	12,87	9,3
Ipari termelés	1996	1997
hó/hó	-	-
év/év	3,4	10,7
Termelői árak (%)	1996	1997
hó/hó	-	-
év/év	20,1	20,4

² ERSTE Bank, Befektetési Hírlevél, Budapest, 1998. február 27.

DR. MAJOROS PÁL: A MAGYAR GAZDASÁG HELYZETE...

1. táblázat
(folytatás)

Fogyasztói árak (%)	1996	1998 január
hó/hó	-	3.0
év/év	23,6	17,7
Költségvetési deficit	1996	1997
Mrd HUF	-130,5	-360
Országkockázat		
S&P	BB+	BBB-
Moody's	Ba1	Baa3
Duff & Phelps	BB+	BBB
IBCA	BB+	BBB

A kedvező egyensúlyi feltételek közepette beinduló növekedés azonban nem egységesen érinti a gazdaság egészét. Az átlagtól jóval gyorsabban nőtt az ipari termelés (10,7%), ezen belül leggyorsabban a gépipar (több mint 25%), a szolgáltatások növekedése kis mértékben meghaladta a GDP növekedést, míg a mezőgazdaság csak szűk 1%-os növekedést produkált.

Változatlanul akut probléma az infláció, s a termelői árak növekvő árszínvonala sajnos rossz jel a fogyasztói árszínvonal alakulására nézve. Nagyon pozitív eredmény lenne, ha évi 4-5%-kal tudnánk az inflációs rátát csökkenteni (a jelen helyzetben 2-3% a reális). A gazdaságpolitikát segítő szigorú monetáris politika eredménye, hogy stabilizálódtak a kamatok. A csúszó leértékelés ütemének visszafogása csökkentheti az inflációs várakozásokat és a kamatszintet is (sajnos az exportot is).

1998 első felében még tovább javultak a gazdasági eredmények. Élénkült a növekedés. (Az első öt hónapban a GDP 4,9%-kal volt több az 1997. évinél, ami a lakossági fogyasztás 1,5%-os és a beruházások 12,1%-os bővülésének (mint keresletnövekedésnek) az eredménye. Bővült - hosszú idő után - a belföldi értékesítés, s az export növekedés meghaladja az 1997. évit (vagyis az exporthúzta növekedés folytatódik). Az exportnövekedés dinamikusabb az importnövekedésnél.

A növekedés elsősorban az iparban (13,8%) és az építőiparban következett be. Ez azért pozitívum, mert a vállalkozók hitét, bizalmát mutatja, a további pozitív változások reményét sejteti. A szolgáltatások az átlagnak megfelelően fejlődnek (a szállítás-hírközlés az átlagnál jobban bővült), míg a mezőgazdaság egyelőre nem mutat lényeges javulást. A gazdasági növekedés eredménye, hogy kis mértékben növekedett a munkahelyek száma (s csökkent a regisztrált munkanélküliek).

Negatív jel, hogy az államháztartási hiány növekszik (lehet, hogy ez a választási évek jellemzője?), s várhatóan a külkereskedelmi és fizetési mérleg hiánya is több lesz mint 1997-ben. A hiány azonban nem drasztikus, s a viszonylag szilárd egyensúlyi helyzetet nem veszélyezteti (a GDP-hez viszonyított arányok nem vagy alig romlottak).

Az infláció mérséklődése lassú ütemben folytatódik, az elvárható, reális tendenciáknak megfelelően. Javult a munka termelékenysége, az egy foglalkoztatottra jutó termelés az iparban 14%-kal, ezen belül a gépiparban 32%-kal nőtt. A termelékenység növekedés nem járt a versenyképesség hasonló mértékű növekedésével, mert a reálkeresetek kb. 3%-os növekedése csökkenti a termelékenységnövekedés versenyképességi hatását.

KÜLKERESKEDELMI FŐISKOLAI FÜZETEK, 8.

2. táblázat
A GKI Gazdaságkutató Rt.–Postabank Rt. prognózisa³

	1997.	1998.	1998.
	tény	jan.-júl..	előrejelzés
GDP (%)	104,4	104,9 ^a	105
Ipari termelés (összehasonlító áron%)	111,1	114,0	112
Beruházások (összehasonlító áron%)	108,2	110,6 ^b	112
Épített lakások (ezer fő)	28	6,6 ^b	20
Kivitel (folyó áron, dollárban,%)	121,6	121,8	119
Behozatal (folyó áron, dollárban,%)	117,0	120,3	119
Külkereskedelmi mérleg hiánya (Mrd dollár)	2,0	1,6	2,5
Folyó fizetési mérleg hiánya (Mrd dollár)	1,0	1,1	1,8
Külföldi működőtőke beáramlása (Mrd dollár)	1,8	0,9	1,3-1,5
A dollár hivatalos középárfolyama az időszak végén (Ft)	202	218 ^c	223
Államháztartási hiány (privatizációs bevételek és adósságtörlesztés nélkül, Mrd Ft)	383,4	320,7 ^d	470
Háztartások nettó pénzvagyományának növekménye (Mrd Ft)	702,5	515,4 ^e	800
Nettó átlagkereset (%)	124,1	119,8	119,5
Fogyasztói árindex (%)	118,3	115,6 ^e	114,8
Regisztrált munkanélküliek (ezer fő)	464	402 ^e	430

Megjegyzések:

A százalékos adatok az előző év azonos időszakához viszonyítják a táblázatban szereplő folyamatokat

a január - március

b január - június

c 1988. szeptember 25-i árfolyam

d január - augusztus; helyi önkormányzatok nélkül

e január - augusztus

A kutatóintézeti prognózisok szerint 1998-ban folytatódnak az 1997-ben elkezdődött pozitív folyamatok. Az 1995-97-es gazdasági kiigazítás eredményeként megnövekedett a gazdaságpolitika mozgásteret. Túljutottunk az egyensúlyi válságon, tovább javult a gazdaság struktúrája, a növekedés egyensúlyi feltételei javultak. A növekedés érdekében a közeli jövőben akár újabb eladósodást is vállalhat a gazdaság (nem biztos azonban, hogy ez nemzetközi megítélésünk szempontjából pozitív lenne), vagyis a folyó fizetési mérleg deficitje meghaladhatja a külföldi tőkebeáramlást. Célszerű azonban arra vigyázni, hogy az adósság/GDP arány ne romoljon (de a növekvő GDP megengedi a számlálóban levő adósság kismértékű növekedését). A többlet GDP, az esetleges eladósodás megteremthetik a feltételét a további növekedésnek. Nagyobb hangsúlyt célszerű fordítani azonban a lakossági fogyasztás növekedésére (ne csak a beruházások és exportnövekedés legyen a húzóerő), nehogy egy klasszikus túltermelési válság felé tartjunk.

Fontos feladat, hogy az államháztartási hiány ne növekedjen, s a belső államadósság/GDP mutatót 60% alá kell vinni.

³ A tényadatok forrása: KSH, IKIM, MNB. Forrás: Népszabadság, 1998. október 1.

3. GAZDASÁGPOLITIKAI DILEMMÁK - TEENDŐK

A kormányváltás kapcsán felvetődik a kérdés, hogy szükség van-e gazdaságpolitikai fordulatra 1998 nyarán. Szakértői vélemények szerint lényeges gazdaságpolitikai fordulatra nincs szükség, de a gazdaságpolitika súlypontváltozásai mind makro-, mind mikro-szinten szükségesek, ez a gazdasági folyamatok finomhangolását jelenti. Nincs vita arról, hogy:

- a gazdasági növekedés jót tesz az országnak
- csökkenteni kell a költségvetési és fizetési mérleg hiányát
- antiinflációs gazdaságpolitikára van szükség
- az EU csatlakozás az ország hosszú távú jövőjét határozza meg
- fejleszteni kell az infrastruktúrát és szolgáltatásokat
- Kelet-közép Európa regionális infrastrukturális központjává kellene válnunk
- célunk felzárkózni a fejlett országok információs társadalmához.

Nincs vita arról sem, hogy a beindult növekedést, ha nem is mindenáron, fenn kell tartani. Ennek feltétele az egyensúlyi helyzetben elért eredmények megszilárdítása (ne legyen újabb egyensúlyi válság), a strukturális átalakulást segítő monetáris- és iparpolitika fejlesztése, a gazdaság versenyképességének és alkalmazkodóképességének javítása, egy megbízható, kiszámítható antiinflációs gazdaságpolitika.

Mi várható 1998-ban és az azt követő években? Várhatóan fennmarad az elért 4,5–5,0%-os gazdasági növekedés, s az export és a beruházások mellett a növekvő belső kereslet is húzóerővé válik, s ezen belül növekedni kezd a lakossági fogyasztás is. Termelési oldalról továbbra is meghatározó marad az ipar bővülése, de elképzelhető az építőipar húzószektorrá válása is (lakásépítési program beindítása!). Várhatóan erősödik a hazai kis- és középvállalati szektor, s felzárkóznak a multinacionális cégekhez.

A külgazdasági folyamatokban várhatóan bővül az export és az import is, a kereskedelmi mérleg hiánya fennmarad, sőt elképzelhető a deficit növekedése is (az exportversenyképesség növekedési üteme lassul, míg az import versenyképessége javul). A fizetési mérleg növekvő hiánya prognosztizálható, a profitjövödelmek kivonása miatt.

Az új kormány ígéretei az államháztartás hiányának növekedését eredményezhetik (az államháztartási kiadások fogyasztás javára való eltolódása vélelmezhető), de ez a GDP-hez viszonyítva várhatóan csak kis mértékben emelkedik. Az államháztartás növekvő (abszolút) hiánya megállíthatja az infláció és a kamatszint csökkenését. Az orosz válság miatti kis mértékű növekedés- és exportlassulás (GDP kb. 0,5%-kal, az export 1,2–1,5%-kal csökkenhet) költségvetési problémákhoz vezethet.

A fenntartható növekedés kis adósságnövekedéssel finanszírozható. Nem várható azonban a foglalkoztatás lényeges bővülése. A következőkben néhány dilemmát és teendőt fogalmazunk meg.

3.1. Dilemmák és teendők

3.1.1. *Stabilizáció és növekedés*

Több ország nemzetközi gyakorlata és a magyar gazdaság közelmúltjának tapasztalatai is azt mutatják, hogy nem szükségszerű a stabilitás vagy egyensúly típusú szembeállítás. A jövőben arra kell törekednünk, hogy az egyensúlyi helyzet lényeges romlása nélkül (a GDP-hez viszonyított mutatók ne romoljanak) fennmaradjon a növekedés.

KÜLKERESKEDELMI FŐISKOLAI FÜZETEK, 8.

A növekedés húzóereje az exportbővülés (bízunk a külgazdasági feltételek változatlanágában, esetleg javulásában), de növekszik a kereslet a beruházási javak után is, amely időben eltolva növelni fogja a kínálatot (fogyasztási cikkek és beruházási javak). Gazdasági felzárkózásunk feltétele, hogy a beruházások bővülése haladja meg a GDP növekedést (a növekedéshez felhalmozási többlet kell), mert az állóeszköz-fejlesztés multiplikátor hatása tovább erősíti a keresletet. De vigyázni kell arra is, hogy ne legyen túlfűtött a gazdaság, ne legyen beruházási túlkínálat, mert az könnyen túltermelési típusú válság felé sodorhatja a gazdaságot. A növekedési folyamatban keletkező többletkínálat (ha azt a külföld nem veszi át), akkor válik növekedést fokozó tényezővé, ha az növekvő lakossági jövedelmet köt le, s a lakossági fogyasztást növeli (ennek növekedése azonban a jelen intenzifikációs folyamatban csak messzebről és alulról közelítheti a GDP növekedést, javasolt a GDP növekedés felét kitevő fogyasztás bővülés).

A növekedés másik stabilizációs kockázata, hogy a többletkínálat lefelé, a többletkereslet felfelé húzza az árakat. Az ellentétes hatások eredőjét az MNB politikája döntően befolyásolhatja (a kamatok növelése azonnal visszafogja a keresletet, s kissé késleltetve a kínálatot, s egyben növeli az inflációt, visszafogja a beruházásokat és a jövőbeni növekedést, míg a kamatok csökkentése kereslet növekedést, s kereslethúzza inflációt eredményez), s ez mutatja a monetáris politika fontosságát a gazdasági folyamatokban. Úgy véljük azonban, hogy a keresleti oldalról jövő impulzus pozitívabb hatású, mert serkenti a gazdaságot, s amíg a folyó fizetési és a költségvetési hiány GDP-hez viszonyított aránya nem romlik, az abszolút hiány növelésével finanszírozható a gazdaság. Ilyen esetben az infláció is kontrollálható, várhatóan stagnál, enyhén csökken.

A felvázolt növekedési út jellemzője a gazdasági növekedéssel együtt járó életszínvonal bővülés, mert a növekedés nem öncél, hanem az emberek fejlődését, valóságos jólétének növekedését szolgálja. Sajnálatos azonban, hogy a foglalkoztatás csak kis mértékben bővíthet.

A gazdaság növekedése a magyar gazdaság felzárkózásának, az EU csatlakozásnak a feltétele. Ezért koncentrálni kell a szűkös erőforrások hatékony felhasználására, a versenyképesség növelésére, s ehhez ösztönző gazdasági környezetet és ezt segítő iparpolitikát kell kialakítani. Növekedési kilátásainkat illetően a következőkben három lehetséges forgatókönyvet vázolunk fel.

Fontos kérdés, hogy lehet-e 2 Mrd USD külkereskedelmi hiány és 1 - 1,5 Mrd USD fizetési mérleghiány mellett tartósan növekedni? Hosszútávon biztosan nem. Középtávon azonban, ha tendenciájában csökkenő a külkereskedelmi hiány, s azt a turizusból és egyéb pénzügyi transzferekből származó többletbevételek fedezik, akkor lehetséges a növekedés. Mindenképpen fontos cél azonban a külkereskedelmi és a fizetési mérleg egyensúlyának a megteremtése.

3.1.2. Külgazdasági folyamatok

A magyar külgazdaságpolitika elsőrendű prioritása az EU csatlakozás. A csatlakozási folyamat kezdete, az ún. átvilágítás, 1998 tavaszán megkezdődött. Az ezt követő tényleges csatlakozási tárgyalások koncepciója most van kialakulóban: a magyar gazdasági érdekeket védő, de viszonylag gyors eredményességgel kecsegtető tárgyalási stratégiára van szükség. A csatlakozást és későbbi alkalmazkodást is segítené, ha EU konform intézményi háttér jönne létre, a jogalkotás EU konformitása növekedne. A bővülő gazdasági teljesítmény, a növekvő tőkebeáramlás segíti csatlakozásunkat, azonban az inflációs ráta csökkentése is szükséges feltétel.

A gazdaságpolitika jelenlegi legfontosabb feladata az exportösztönzés. Az árfolyampolitikai eszközök hatása csökkenő jelentőségű, ezért más típusú, átfogó exportfejlesztési koncepció kialakítására

DR. MAJOROS PÁL: A MAGYAR GAZDASÁG HELYZETE...

van szükség (pl. az EXIM Bank és a MEHIB tevékenységének bővítése), a piacszervező tevékenység támogatására (pl. információs hálózatok kialakítása, exportsegítő alapítványok létrehozása, stb.).

A vámpótlék megszűnése és az árfolyampolitikai beavatkozás csökkenő szintje miatt túlliberalizált gazdaságunkban bővül az import, ezért célszerű lenne újfajta piacvédelmi eszközöket alkalmazni. Az ún. mélységi védelmi modellben (melyet a legfejlettebb országok alkalmaznak) határainkon túl és belül is használható eszközök vannak, melyek a tényleges EU csatlakozásig hatékony védelmet biztosíthatnak.

Várható EU csatlakozásunk esetén teljes egészében megváltozik a külkereskedelem feltételrendszere, mi több fogalomrendszere is. Az Egységes Európai Piacon belüli kereskedelem teljesen szabad lesz, át kell azonban vennünk a közösségi szabályokat, vagyis a kereskedelempolitikai eszközrendszer lényegesen átalakul. Differenciáltabb világképet kell kialakítanunk majd az EU-n kívüli kereskedelemben is, mert az Unió preferenciális rendszerét át kell vennünk, ugyanakkor nem birtokoljuk az EU országok már meglévő piacismeretét. Megváltozik az elszámolási rendszer (euró), de a statisztikai számbavétel rendszere is. Lényeges változások várhatók a mezőgazdaság terén is (ez az EU-ban is átalakulás közben van), s az várhatóan nem az újonnan jövőnek lesz kedvező. (A szimmetrikus szabályozások szinte minden esetben a gyengébbek számára kedvezőtlenebbek.)

Fontos feladat a gazdaságdiplomácia eredményességének javítása. Ne csak a EU csatlakozásra koncentráljon, hanem a CEFTA-ra, az orosz kapcsolatok fejlesztésére. Szükséges a működőtöke-import jelenlegi szintjének fenntartása (évi kb. 2 Mrd USD), esetleg növelése, mert a kiemelkedő a jelentősége a fizetési mérleg egyensúlya, és a technológia transzfer közvetítés szempontjából.

3.1.3. Az állam gazdasági szerepéről

Az elmúlt 8-10 év gazdasági és politikai vitáinak egyik legfontosabb témája az állam gazdasági szerepvállalása. A szocialista időszakot jellemző paternalista államfelfogást, (melyben az állam mindenható volt, de mindig utólag szabályozott, s nem volt jó tulajdonos) a liberális állameszmény követte, melyben az állami szerepvállalás csökkent, s úgy vélték, hogy a piac képes lesz minden gazdasági, sőt politikai és társadalmi problémát megoldani. Mára kiderült, hogy nem csupán az állam nem mindenható, hanem a piac sem az: korábban az állami beavatkozások sikertelenségével, ma a piac kudarcainak eseteivel kell foglalkoznunk. A viták jellege sok hasonlóságot mutat a 60-as évek terv vagy piac vitájával: akkor a vita eredménye az lett, hogy nem helyes a kérdésfeltétel, mert nem a terv és piac ellentéte, hanem a terv és a piac együttese határozza meg a gazdasági folyamatokat. A 90-es évek végén ez úgy igaz, hogy az állam és a piac együttese határozza meg az elkövetkező évtizedek lehetőségeit. Úgy véljük, hogy az átmeneti magyar gazdaságban középtávon az állam még sokáig nem vonulhat ki a gazdaságból, (bár szerepvállalása fokozatosan csökkenő lesz), s a jelentőségében mérséklődő állami tulajdonosi és egyéb direkt beavatkozásokat piac-konform gazdasági szabályozás váltja fel.

Ma a magyar gazdaság esélyei a felzárkózásra jók, mert túljutottunk az egyensúlyi és strukturális válság krízisén, kilábalóban vagyunk a transzformációs válság veszteségeiből, s a gazdaság növekedési pályára állt, melyet a termelési tényezők oldaláról alátámaszt a humán tőkében megjelenő előnyünk. Az állami szerepvállalás néhány területen továbbra is fontos, s annak mérséklését komoly körültekintéssel kell megvalósítani úgy, hogy az megfeleljen a tényleges hazai gazdasági-társadalmi feltételeknek, s az ország külgazdasági érdekeinek. Az állami érdekérvényesítéshez jelentős költségvetési forrásokra is szükség van, s bármennyire is takarékoskodunk erről nem szabad megfeledkeznünk.

KÜLKERESKEDELMI FŐISKOLAI FÜZETEK, 8.

Legerőteljesebben az állam tulajdonosi szerepvállalása csökken: a megtermelt GDP 20-25%-a származik csak az állami szektorból. A dolog azért nem ilyen egyszerű, mert a magánszféra számára nem gazdaságos infrastrukturális és jóléti beruházásokat az államnak kell megvalósítania, s neki kell gondoskodnia a szociális biztonságról, a foglalkoztatásról is. Az állam közvetlen gazdasági részvétele azonban csökkenő tendenciájú.

Az állam legfőbb feladata az lesz, hogy meghatározza a versenyszféra működésének kereteit (tehát megalkossa a gazdaság működését szabályzó törvényeket, rendeleteket és megteremtse ezek érvényesülésének feltételeit): garantálja a közbiztonságot, jogbiztonságot és védje a hazai termelőt és fogyasztót ill. nagyobb hangsúlyt fektessen a gazdaságdiplomáciára. Fontos kormányzati feladat a vállalkozói környezet kiszámíthatóvá tétele, stabilitásának megteremtése.

Át kell alakulnia az állam gazdasági szerepének a szubvenciók, támogatások terén. Korábban különböző címen, különböző alapokból támogatták a gazdaság szereplőit: ezen szubvenciók azonban ritkán váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. A 90-es évek elején ezek nagy része leépült, a támogatások mértéke radikálisan csökkent. A mezőgazdaságban operatív beavatkozásra maradt még pénz, de reálértékben tekintve jóval kevesebb, mint 10 évvel ezelőtt. Az iparban pedig a direkt beavatkozásokhoz nagyon csekély pénzügyi lehetőség maradt a gazdaságfejlesztési, kereskedelemfejlesztési, területfejlesztési és a foglalkoztatási alap aktív eszközrendszeréből. Úgy véljük, hogy az állam erősíthetné szerepét a K+F támogatások terén, ill. egy kialakítandó aktív iparpolitikában elsősorban a hitelhez jutás terén befolyásolhatná a gazdasági folyamatokat. Fontos állami feladat a nemzetgazdasági tervezés (talán sikerül megszabadulni a szóhoz tapadó félelmeiktől), melynek fontos feladata a gazdasági előrelátás biztosítása (egy reális, pozitív jövőkép mozdítóerő lehet), és ezt a gazdaságirányítás is igényli. Az iparfejlesztésben is fellelhető az állam szerepe (különösen a válság ágazatokban, de nagyon eltérő módon) az EU államokban, és kiemelten fontos az infrastruktúra fejlesztésben, a külföldi működőtőke letelepítésében, stb... Összefoglalásul: a gazdaság optimális fejlődéséhez nem elégséges csak a monetáris és fiskális eszközök használata, hanem aktív iparpolitikai beavatkozásra is szükség van.

További fontos állami teendő a hazai termelők és a belső piac védelme: a gyors importliberalizáció, a privatizáció néhány ellentmondása figyelmen kívül hagyta a piacvédelem követelményeit. A piacvédelem kifinomult formái a hazai termelő védelmén túl védik a külkereskedelmi mérleget is. Az állam feladata tehát a játékszabályok létrehozása (ezek indirekt eszközök, melyek a kívánt cél felé terelik a vállalkozásokat a jövedelemviszonyok befolyásolásával), a gazdaság szereplői feltételeinek javítása, a versenyfeltételek egyenlőségének megvalósítása.

3.1.4. Költségvetési és monetáris folyamatok

A pénzügypolitika egyik legfontosabb célja, hogy a gazdasági növekedést kísérő, csökkenő tendenciájú, de magas szintű inflációt mérsékelje. A fejlődés általában árszínvonal-emelkedéssel jár, s a 1997-es növekedés esetében az azért nem következett be, mert a Bokros csomag inflációt gerjesztő elemei vagy megszűntek (vámptótlék), vagy kisebb hatásúak voltak (csökkentő árfolyam leértékelés). A magyar gazdaságpolitika szavakban mindig harcolt az infláció ellen, azonban konzisztens antiinflációs gazdaságpolitikát még nem dolgozott ki.

A magyar gazdaság fejlődésének akadályá a tartósan magas inflációs ráta. Az infláció csökkentése a társadalom és a gazdaság egészének érdeke, és az EU is elvárja az inflációs ráta EMU követelményehez való közelítését. A kialakult helyzetet úgy lehet jellemezni, hogy minden termelő áthárítja az őt ért inflációs veszteséget (a végső fogyasztó kiszolgáltatott), s a gazdaságban tartósan jelen van az inf-

DR. MAJOROS PÁL: A MAGYAR GAZDASÁG HELYZETE...

lációs várakozás. Az antiinflációs gazdaságpolitikában össze kell hangolni a költségvetési-, monetáris- és jövedelempolitikát.

3.1.4.1. Költségvetési politika

A költségvetési reform, az államháztartás átalakítása, az állam kívánatos gazdasági szerepe a gazdaságpolitikai viták tárgya. Nincs vita a reform szükségességéről (ezt az új kormány a hatalomgyakorlás első évében teheti meg a legkisebb kockázat mellett), az államnak saját önkorlátozó politikáját kellene megfogalmazni.

1997-ben újra növekedni kezdett a költségvetési hiány, s az tovább nő 1998-ban is. A deficit több oldalról is káros: egyrészt inflációgerjesztő, másrészt elvonja a forrást a reálszféra beruházásaitól (a megtakarítási többleteket a költségvetés használja fel.) A költségvetési hiány csökkentésének több megoldása is lehet. Nem járható azonban a bevételek gyors növelése (kivéve ha az a gazdasági növekedés eredménye,) így a kiadási oldal csökkentése jöhet számba. Bonyolítja a helyzetet, hogy a hiány szinte kizárólagos oka a korábbi államadóssághoz kötődő kamatfizetési többlet. Vagyis a költségvetés elsődleges egyenlege egyensúlyban van, s ha emellett csökkentjük a kiadásokat, akkor az állam újraelosztó, finanszírozó funkciója sérül. Ha az elsődleges mérleg is deficitese, akkor az államadósság gyorsan növekszik, és az megengedhetetlen, hogy az amúgy is magas adósságállomány tovább nőjön, és esetleg adósságválságba kerüljünk. A kisebbik rossz az elsődleges egyenleg kis mértékű többlete, oly módon, hogy csökkennek az adók (ez erőteljes növekedési tényező lehet), s nagyobb mértékben csökkennek a kiadási kötelezettségei.

Az állam gazdasági szerepét jelző költségvetési bevétel/GDP mutató csökkenő tendenciájú, de még mindig magas. Az adórendszer EU konformitása megfelelő, de az adó színvonala jóval magasabb az EU-ban megszokottól (kivétel az egész Európában legalacsonyabb társasági adó). Reformra szorulnak az államháztartás a nagy alrendszerei is.

Az államháztartás reformja lehet a gazdasági rendszerváltás tényleges befejezése, mert az államháztartási rendszer ellentmondásos, pazarló, nem segíti a versenyképesség javulást és az antiinflációs törekvéseket.

Az államháztartási reform után fel kell készülnünk arra is, hogy EU csatlakozásunk után lényegesen megváltozik a költségvetés kiadás - bevételi oldala. A teljességre való törekedés igénye nélkül néhány fontosabb változás:

- a megtermelt GDP 1,27%-át be kell fizetni a közös költségvetésbe.
- csökkenteni kell az ÁFA kulcsokat, s a csökkenő bevétel 1,4%-át befizetni a közös költségvetésbe.
- várhatóan lényegesen csökkennek a vámbevételek, egyrészt mert az Unióval teljesen vámmentes lesz a kereskedelmi forgalom, továbbá mert át kell vennünk az EU alacsonyabb vámtarifáit és preferenciális kereskedelmi rendszerét.
- várhatóan a nem túl nagymértékű mezőgazdasági lefölözési bevétel a közös Mezőgazdasági Orientációs Alapba kerül.
- várhatóan növelni kell a társasági adó szintjét (ez pedig vállalkozásellenes hatású).
- a kiadási oldal fontos változása lesz, hogy az EU különböző alapjaiból kapott támogatás társfinanszírozás jellegű, vagyis ehhez az összeghez közel hasonló mértékben hozzá kell járulni a hazai költségvetésnek. Így a csökkenő bevételi oldalhoz növekvő kiadási oldal párosul majd, ezért célszerű lenne már most megkezdeni a felkészülést a várható változásokra, nehogy ellehetetlenüljön a költségvetésünk.

KÜLKERESKEDELMI FŐISKOLAI FÜZETEK, 8.

3.1.4.2. Monetáris politika

A központi bank monetáris politikája nagymértékben befolyásolhatja a növekedést, jelenleg azonban csak két eszköz áll rendelkezésre a monetáris folyamatok befolyásolására: a kamatpolitika és az árfolyampolitika. A kamatpolitika befolyásoló hatása nagyon szűk-körű, mert a magas infláció és a csúszó leértékelési politika szűk határok közé helyezi a kamatalakítás lehetőségét. A monetáris politika jelenlegi fő célja a forint védelme, az infláció csökkentése, de csekély a rendelkezésre álló eszköz a célok eléréséhez.

Az árfolyampolitikai eszközökkel be lehet avatkozni a folyamatokba, csökkenteni lehet az inflációt. A drasztikus – versenyképesség- és hatékonyság javulástól elszakított – árfolyam-felértékelés, rontja az exportjövödelmezőséget, olcsóbbá teszi az importot, s az inflációcsökkenésnél nagyobb kárt okoz az egyensúlyi helyzet romlásával.

A csökkenő ütemű csúszó leértékelés kiszámítható gazdasági környezetet teremt (mérséklődik az infláció is), de külgazdasági hatásmechanizmusa már csak korlátozottan érvényesül, azonban inflációs várakozási hatása megmarad.

Javaslat: a csúszó kiértékelés rendszer fokozatos felszámolása (max. 2 éven belül), az árfolyam-ingadozási sáv szélesítése, majd az árfolyamalakulás szabaddá tétele, s később az eurohoz kötése. Ezáltal megszűnne a leértékelés inflációs hatása, s várhatóan jobban csökkenne az inflációs ráta. Ezután újra megnőhet a kamatpolitika szerepe, az MNB ösztönözheti a megtakarításokat (pozitív reálkamatok), ill. a kormányzat a megtakarításokat gazdaságélénkítő csatornába terelheti (pl. lakásépítés ösztönzése)

3.1.4.3. Jövedelempolitika

A teljesítmény növekedéssel alá nem támasztott jövedelemkiáramlás keresleti inflációt gerjeszt. A jövedelemkiáramlást az állam a költségvetési intézményeknél közvetlenül ellenőrizheti és visszafoghatja, de a versenyszférában nem használhat direkt eszközöket. Ezért fontos a bérmegállapodások szerepe a munkaadók, munkavállalók és az állam között. Minél alacsonyabb nominális jövedelemkiáramlásban állapodnak meg a szociális partnerek, annál kisebb lesz az infláció. A megállapodás sikere attól függ, hogy mennyire hihető és hiteles az állami gazdaságpolitika.

A jövőben a fogyasztás és a reálbérek növekedése lehet a gazdaság fontos húzóereje. Nem szabad azonban a kormányzatnak engedni a költségvetési szféra versenyszférát meghaladó reáljövedelem követelésének, mert ez jövedelem-infláció spirált indíthat be. Vagyis arra kell törekedni, hogy a lakossági jövedelmek a GDP növekedéssel együtt, de kisebb ütemben nőjenek, s ezen belül a költségvetési és versenyszféra azonos mértékben. A jövedelemnövekmény egy részét a megtakarítások felé lehet terelni (pozitív reálkamat, ill. lakásépítés finanszírozás).

3.1.5. A versenyképesség javítás feltételei

A gyors gazdasági növekedés legfontosabb feltétele a versenyképesség javítása, melyben a korábban bemutatott dilemmák és teendők is fontos szerepet játszanak. A versenyképesség javulás a reál- és a pénzügy szféra együttes javulását követeli meg. A teljesség igénye nélkül a következőkre gondolunk:

- a beruházások GDP növekedést meghaladó bővülése, s ezzel a modernizáció, innováció, a technikai- és technológiai transzfer folyamatának felgyorsítása, a külföldi tőke és tudás bevonása.

DR. MAJOROS PÁL: A MAGYAR GAZDASÁG HELYZETE...

- a beruházásokon belül kiemelt figyelmet igényel az infrastruktúra-fejlesztés, amely a gazdaság egészének versenyfeltételeit javítja. A lakásépítés gyorsításának multiplikátor hatása lehet a gazdasági teljesítményre (és nem terheli sem a kereskedelmi, sem a fizetési mérleget).
- a vállalászási feltételek javítása, a kis- és középvállalati szektor erősítése (beszállítói program), az exportösztönzés javítása (új eszközeinek létrehozása).
- az állam gazdasági szerepének újragondolása tartalmazza egyrészt az államháztartás reformját, másrészt az állami vagyongazdálkodás újragondolását.
- a tudás fejlesztése, vagyis az oktatás, képzés-továbbképzés szerepének erősítése, a tudásigényes ágazatok fejlesztése (magasabb hozzáadott érték termelés).

A versenyképesség-javulás több, esetenként ellentétesen ható külső és belső tényező eredője. Arra kell törekedni, hogy a gazdaságpolitika intézkedései segítsék a versenyképesség-javulást.

3.2. A fejlődés lehetséges forgatókönyvei

A helyzetértékelésből levonható következtetések szerint a magyar gazdaság kilátásai biztatóak, azonban többféle fejlődési pálya is elképzelhető a következő 5-10 évben. A prognosztika, a jövőkutatás ma még kevésbé fejlett tudomány-terület, s különösen egy kis, nyitott gazdaságú ország esetén nehéz meglapozott jövőképet felvázolni, mert a világgazdasági feltételek alakulása döntő módon befolyásolhatja a gazdaság teljesítményét, lehetőségeit. Ezért mi felvázolunk egy optimista, egy reális (az elmúlt 2-3 év tendenciáit továbbvivő), és egy pesszimista jövőképet, megjegyezvén, hogy az előrejelzések az átlagosnál nagyobb bizonytalansági tényezőt tartalmaznak.

3.2.1. Optimista szcenárió

GDP növekedés évi.....	6-7%
ezen belül	
– az ipar:.....	10-12%
– szolgáltatások:.....	6-8%
– mezőgazdaság:.....	2-4%

A növekedés főbb húzóereje az export, de 2-3 éven belül már a belső fogyasztás is, mert az exportorientált fejlesztés paradoxona, hogy középtávon csak a belső piac erősítése révén lehet az exportra és a belső piacra is termelő magyar vállalatok és vállalkozások exportteljesítményét fokozni. Az iparon belül a külföldi érdekltségű feldolgozóipar fejlődik a leggyorsabban, ill. az ehhez kapcsolódni tudó magyar beszállítók, és az építőipar. Dinamikus lakásépítési folyamat kezdődik. A mezőgazdaság bővítését az EU ellenérdekeltsége gátolja.

KÜLKERESKEDELMI FŐISKOLAI FÜZETEK, 8.

Feltételek:

- kedvező világgazdasági helyzet, a világkereskedelem bővülése, konjunktúra legfontosabb kereskedelmi partnereinknél (EU), Oroszország, Ukrajna fejlődési pályára lép; csökkennek az energiahordozók árai.
- a gyors növekedés feltétele a felhalmozás-fogyasztás kb. 30-70%-os aránya, továbbá a beruházások GDP növekedést meghaladó bővítése (évi 10-12%) ill. a lakossági fogyasztás 3-4%-os emelkedése. A beruházások gyors bővítése évi kb. 3 Mrd USD külföldi tőkebeáramlást igényel.
- az infláció évi 3-4%-kal mérséklődik, s 2002-re 5% alá kerül
- kiegyensúlyozott külkereskedelmi- és fizetési mérleg
- csökkenő költségvetési hiány, 2001-re a GDP 3%-a alatt
- az adósság/GDP aránya változatlan, de a bruttó adósság kismértékben nő

Eredmény:

- EU csatlakozás 2002-ben
- néhány százalékos munkahely növekedés (nem több mint 10% öt év alatt).

3.2.2. Reális forgatókönyv

GDP növekedés évi.....	3-5%
ezen belül	
– ipar:	7-9%
– szolgáltatások:	4-5%
– mezőgazdaság:	1-2%
Beruházás növekedés:	7-9%
Lakossági fogyasztási növekedés:.....	2,0 - 2,5%
Külföldi működőtőke beáramlás: évi	1,5-2 Mrd USD

Külkereskedelmi mérleg deficitese, fizetési mérleg egyensúlyban, stagnáló költségvetési hiány (de nem haladhatja meg a GDP 4%-át). Adósság /GDP arány változatlan. Infláció: ciklikusan csökkenő tendenciájú, évi 1,5-3%, kb. 2005-re kerül 5% alá.

Feltételek:

- Világgazdasági helyzet alapvetően kedvező számunkra, de semmi speciális lehetőség. A négyévenkénti kormányváltások eltérő felfogású dinamizálási kísérletei ciklusos mozgást visznek a gazdasági fejlődésbe, s ezek részben kioltják egymás előnyeit.
- A magyar gazdaság hosszútávú növekedési potenciálja 3-3,5%. Rövidtávon gyorsító hatású lehet a transzformációs válság miatti visszaesés utoléró hatása (Jánosy - féle trendvonal hatás), majd az EU csatlakozás generálhat piaci húzóhatást, s ezekkel elérhetjük az 5%-os növekedést. Az előrejelzések átlagost meghaladó bizonytalansága miatt azonban szükséges a költségvetési és a devizatartalékok növelése. (Az esetleges fizetési nehézségek kiváltotta bizalomvesztés ugyanis integráció-érettségi pozíciókat is megkérdőjelezheti).

Eredmény:

- EU csatlakozás 2005-2008
- foglalkoztatottsági szint változatlan

3.2.3. *Pesszimista várakozások*

- GDP növekedés évi 2% alatt (esetenként negatív)
- Beruházás csökkenő
- Lakossági fogyasztás stagnál (csökken)
- Külföldi tőke bevonás alacsony szintű (0,5 Mrd USD), esetenként tőkekivonás
- Infláció csökken, majd nő, de 10% alá nem megy
- Növekvő import miatt a kereskedelmi mérleg hiánya nő, nagy fizetési mérleg deficit, az ország adósságállománya nő
- Növekvő költségvetési hiány (egyensúlyi zavarok)

Feltételek:

- világgazdasági válság,
- dekonjunktúra,
- protekcionista tendenciák felélédeése (orosz, ukrán válság).

Eredmény:

- EU csatlakozás 2010 után (nem kerülünk be az első körbe)
- növekvő munkanélküliség

BEFEJEZÉS

Az 1995-ben induló stabilizációs politika eredményeként 1997-1998-ra a magyar gazdaság kivételesen jó helyzetbe került. Javult az egyensúlyi helyzet, megindult a strukturális modernizálódás, erősödött, fejlődött a reálszféra (főleg a magánszféra). A piacgazdasági eszközrendszer működik, az állam gazdasági szerepe csökkenő (de még mindig elég magas), azonban nem szabad abba a hibába esnünk, hogy most már mindent megold a piac önszabályozása (ill. később az EU). Az államnak, a kormányzatnak igen is fontos szerepe marad a jövőben, tudomásul kell vennie azt a sajátos paradoxont, hogy az átmeneti gazdaságokban az állam egyik legfőbb szerepe éppen saját későbbi hatalmának lebontása (ez pedig időigényes feladat).

Bízunk benne, hogy az 1998 nyári kormányváltás nem fog visszatérni a 70-es évek közepétől folytatott *stop - go* (húzd meg - ereszd meg) politikához, s a kormányváltást nem követi lényeges gazdasági fordulat. Az 1997-be beindult növekedési folyamat fenntartható, a makró- és mikro-gazdaságpolitika finom hangolásával akár növelhető. Ugyanakkor úgy véljük, hogy a korábban bemutatott forgatókönyvek közül a reális bekövetkezése a legvalószínűbb. Ebben van szükség a legkevesebb változásra. Meggyőződésünk, hogy az elért növekedés fenntartásának feltétele a belső piac erősítése, a fogyasztás kismértékű növelése. Sajnálatos azonban, hogy a kedvező folyamatok eredményeként sem várható érzékelhető foglalkoztatottság növekedés, vagyis a jövőben meg kell tanulnunk együtt élni az alacsony foglalkoztatottsági szinttel.

KÜLKERESKEDELMI FŐISKOLAI FÜZETEK, 8.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Hegymenet (Jelentés a magyar gazdaság 1997. évi folyamatairól) Szerk. : Petschning Mária Zita, Pénzügykutató RT, Bp. 1998. április

Konjunktúrajelentés 1998/1 (A világgazdaság és a magyar gazdaság helyzete és kilátásai 1998 tavaszán) Felelős szerk.: Köves András, KOPINT-DATORG, Budapest, 1998 március

Javaslat az 1998 – 2002 közötti parlamenti ciklus kormányzati politikájának fő irányvonalaira, Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége, Budapest, 1998. május

Makrogazdasági elemzések, Budapest Bank, 1998. március

A kapitalizmus alapjainak lerakása Magyarországon, GKI Gazdaságkutató Rt, Budapest, 1998

Magyarország (szerkezetváltás és tartós növekedés), Világbank Washington D.C., 1995 (Szerk.: Kopányi Mihály)

Laky Teréz: A munkaerőpiac keresletét és kínálatát alakító folyamatok; A „Jövő munkahelyeiért” Alapítvány kiadványa, Budapest, 1998. április

Az ezredforduló küszöbén – A polgári jövő kormányának programja, Budapest, 1998. július

FIDESZ, MSZP, SZDSZ, stb. választási programok

Továbbá cikkek, tanulmányok a napi sajtóból, a gazdasági-, napi- és heti lapokból.